
9. POGLAVLJE

PODACI U
POREDBENOJ
PERSPEKTIVI

Dvije usporedbe. Premda je u analizi moguće ponuditi nekoliko korisnih poredbenih shema, autori su odabrali dvije osnovne. Odabir se temelji na uvidu da odabrane poredbene sheme sabiru najvažnije uvide. Sukladno tomu, uspoređeni su rezultati dobiveni od dvije teritorijalne skupine: seoske i gradske, te rezultati dobiveni od dvije osnovne skupine različita nacionalnog podrijetla: hrvatske i srpske.

I. ODNOS: “SELJANI” – “GRADANI”

Privlačnost mjesta za život mladih. Moglo bi se očekivati da je mladima daleko privlačniji život u gradu nego u ostalim naseljima. Međutim, u odnosu na gradsku mladež, među mladima sa sela značajno je više onih koji svoje mjesto ocjenjuju privlačnim ($\chi^2 = 30.76$, $p < .01$). Ocjene privlačnosti mjesta stanovanja pokazuju (tablica 77) da svega 19.3% mladih iz grada svoje mjesto ocjenjuju privlačnim ili jako privlačnim, a za njih 65.3% grad u kojem žive nije privlačan za život mladih. Polovica ispitanika sa sela (50.5%) drži da njihovo naselje nije privlačno za život mladih, a privlačnim ga smatra 28.1%.

	Selo (N = 561) %	Grad (N = 545) %
Vrlo privlačno	5.3	2.2
Uglavnom privlačno	22.8	17.1
Uglavnom neprivlačno	26.4	38.9
Sasvim neprivlačno	24.1	26.4
Ne mogu ocijeniti	21.2	15.4
Ukupno	100.0	100.0

Tablica 77.
Privlačnost gradskih i seoskih
naselja za život mladih

Zadovoljstvo stanom/kućom i mjestom. Prosječne procjene zadovoljstva životom u svome mjestu, te procjene

zadovoljstva stanom ili kućom značajno se razlikuju. I u ovom slučaju, mladi sa sela zadovoljniji su kućom ili stanom u kojem žive ($t = 4.46, p < .01$) i mjestom svoga stalnog boravka ($t = 5.68, p < .01$).

Moglo bi se očekivati da se veći broj mladih sa sela želi preseliti u neko drugo mjesto u istoj regiji ili u neku drugu regiju u Hrvatskoj. Premda i u jednom i u drugom slučaju znatan broj mladih izjavljuje da bi se željeli preseliti, takvih je manje među mladima sa sela ($\chi^2=20.62, p < .01$). Njih 61.9% izjavljuje da bi ostali u mjestu svog stanovanja, a 34% otišli bi u drugo mjesto u Hrvatskoj (u istu regiju 13.9%, u drugu regiju 20.1%). Nešto više od polovice mladih iz grada ostali bi u svome mjestu (54.5%), a preselili bi se 40.9% (u istu regiju 9.5%, u drugu regiju 31.4%). Podatak da više mladih iz grada želi preseliti u neko drugo mjesto najvjerojatnije bi se mogao objasniti njihovim većim aspiracijama, npr., željom za nastavkom školovanja u većem gradu.

Analize razlika prosječnih procjena mladih sa sela i mladih iz grada na ljestvici zadovoljstva različitim životnim područjima dale su slične rezultate. Mladi sa sela zadovoljniji su svojim mjestom ($F = 21.07, p < .01$), susjedstvom ($F = 22.57, p < .01$), kućom ili stanom ($F = 22.14, p < .01$) te školom i naobrazbom ($F = 8.23, p < .01$).

Predodžbe o glavnim problemima u gradske i seoske mladeži. Analiza problema s kojima su mladi iz grada i mladi sa sela suočeni u mjestu gdje žive djelomično pruža odgovor i na pitanje zbog čega su mladi sa sela zadovoljniji životom u svome mjestu (tablica 78). Iako su rang-liste problema u obje skupine ispitanika podjednake, značajno više mladih iz grada suočava se s problemima u osam navedenih područja, dok mladi sa sela imaju više problema u samo dva područja.

Najveće su razlike u zastupljenosti sljedećih problema: neuređen okoliš u mjestu stanovanja, nedovoljna obnova stambenih objekata i ugrožena osobna sigurnost (mladi iz grada) te slaba prometna povezanost i slabe poštanske usluge (mladi sa sela). Zanimljivo je da mladi i sa sela i iz grada u podjednakoj mjeri navode nedostatak zabavnih sadržaja kao jedan od najvažnijih problema. Iako je zabavnih sadržaja sigurno više u gradu nego li na selu, razlike u njihovim procjenama temelje se ne toliko na stvarnom stanju stvari koliko na njihovom osobnom iskustvu. Naime, mladi iz grada sigurno su prije rata imali više zabavnih sadržaja, a po povratku naišli su na razrušena naselja, nove socijalne odnose, puno nepoznatih ljudi te znatno manje dinamičan društveni život. Aspiracije mladih iz gra-

da u tom i drugim područjima veće su te je stoga i jače njihovo sadašnje nezadovoljstvo.

Mladi iz grada, također, u nešto većoj mjeri ističu problem pomanjkanja radnih mjesta i slabe izgleda za zapošljavanje u budućnosti nego li mladi sa sela. I ova se razlika može objasniti time što su njihove obitelji u većoj mjeri osjetile posljedice nezaposlenosti. Nedostatak kulturnih sadržaja, nedovoljna obnova gospodarskih objekata, nedovoljna zastupljenost problema mladih u sredstvima javnog informiranja i nesuglasice s mještanima druge narodnosti problemi su koje, također, u većoj mjeri nabrajaju mladi iz grada.

Zora Raboteg-Šarić, Ivan Rogić
Daleki život, bliski rub

	Mjesto stanovanja		χ^2	P
	Grad (N = 545) % učenika	Selo (N = 561) % učenika		
Pomanjkanje radnih mjesta, posla	*86.5	79.6	9.00	.003
Nedostatak zabavnih sadržaja	83.1	81.3	0.64	n.z.
Slabe mogućnosti zapošljavanja i otvaranja novih radnih mjesta	*82.5	76.8	5.60	.018
Neodgovarajući uvjeti života za mlade	75.3	75.1	0.01	n.z.
Nedostatak rekreacijskih objekata ili sadržaja	67.5	66.1	0.24	n.z.
Nedovoljno uvažavanje problema mladih	63.0	62.9	0.00	n.z.
Nedostatak kulturnih sadržaja	*59.6	52.7	5.20	.023
Neuređen okoliš u kojem živim	*58.3	38.2	44.07	.000
Nedovoljna obnova gospodarskih objekata	*44.8	35.0	11.04	.001
Nedovoljna obnova stambenih objekata	*48.4	34.8	20.98	.000
Nedostatak odgovarajućih obrazovnih ustanova	42.2	44.0	0.35	n.z.
Slaba organizacija lokalnih vlasti	39.7	39.1	0.04	n.z.
Nedovoljna zastupljenost problema mladih u sredstvima informiranja	*41.2	33.5	6.89	.009
Nedovoljno razumijevanje republičkih vlasti za lokalne potrebe i probleme	40.6	40.2	0.02	n.z.
Nedostatak novca, siromaštvo	42.5	40.7	0.35	n.z.
Loše trgovinske usluge (opremljenost i raznovrsnost trgovina)	25.5	25.7	0.01	n.z.

Tablica 78.

Razlike u zastupljenosti problema u mjestu stanovanja između gradske i seoske mladeži

Tablica 78.
 (nastavak)

Problemi s mještanima druge narodnosti	*40.8	32.8	7.57	.006
Nepristupačnost područja, slaba prometna povezanost	20.3	*30.5	14.96	.000
Ugrožena osobna sigurnost (opasnost od mina, oružja)	*43.2	30.6	18.65	.000
Slaba informiranost o oblicima pomoći koja se pruža povratnicima	19.5	18.9	0.06	n.z.
Zdravstveni problemi	17.1	19.3	0.90	n.z.
Nepovoljne stambene prilike	19.7	15.9	2.68	n.z.
Slabe poštanske usluge	7.1	*15.3	18.72	.000
Poremećeni odnosi u obitelji	10.4	11.7	0.50	n.z.
Slab školski uspjeh	10.0	11.0	0.28	n.z.
Loši odnosi sa susjedima	11.3	9.6	0.94	n.z.
Loši odnosi s vršnjacima u školi	7.4	5.1	2.65	n.z.

Sigurnost u mjestu stanovanja. Mladi iz grada češće kao problem u mjestu stanovanja spominju ugroženu osobnu sigurnost. Odgovori na pitanje **je li sigurno šetati navečer mjestom u kojem žive** ukazuju na to da je gradska mladež, vjerojatno, izložena većim opasnostima od seoske mladeži. Svega 58.7% mladih iz grada osjeća se sigurnim u svome mjestu u usporedbi s 81.1% mladih sa sela ($\chi^2 = 64.48$, $p < .01$). Osjećaju sigurnosti života na selu pridonose i jače socijalne mreže i potpora bliskih osoba. U ovom ispitivanju mladi sa sela odgovorili su i da se češće viđaju s bliskim rođacima nego li mladi iz grada.

Kao **razloge osjećaja nesigurnosti** u svome mjestu mladi iz grada najčešće spominju porast kriminala i opće nesigurnosti na području gdje žive (12.7%). Koliko su nasilje i kriminal stvarno snažni na tim područjima, a koliko je policija učinkovita i sposobna pružiti građanima osjećaj sigurnosti, pitanje je za ozbiljniju analizu, koja prelazi okvire ovog izvješća. Može se pretpostaviti da su ta područja, posebice pogranična, kako i sami učenici navode, u većoj mjeri izložena životu na rubu zakona. Međutim, moguće je da se i kod ovog pitanja velikim dijelom radi o načinu kako učenici percipiraju život na svom području, koji, dakako, ne mora biti točan odraz stvarnog stanja. Općoj anksioznosti, pesimizmu i strahu velikim dijelom pridonose i razgovori roditelja i odraslih, kao i mediji u kojima negativni događaji i "Crna kronika" zauzimaju znatan dio vijesti. Psiholozi i sociolozi već duže vremena u raznim prigodama upozoravaju na činjenicu da su u društvu, u svakidašnjem govoru, u medijima, puno više nazočni agresivni i nasilni oblici društvenog ponašanja, dok se pozitivni

oblici društvenog ponašanja i solidarnost među ljudima sve manje uočavaju i promoviraju. Mora se imati u vidu da slični stavovi i poruke nailaze na plodno tlo upravo na područjima gdje su ljudi već traumatizirani ratom i svakidašnjim problemima pa imaju i slabije mehanizme obrane od negativnih utjecaja iz svoje okoline. Ne čudi stoga da se strah i anksioznost, depresivno raspoloženje i pesimizam u odnosu na vlastitu budućnost lako mogu uvući među stanovnike tih krajeva. Zato je i suočavanje s realnim teškoćama i opasnostima kojima su izloženi teže. U gradovima, gdje je inače veća naseljenost, više je novih, nepoznatih i doseljenih ljudi, a izraženiji su i razni oblici trgovine i zabave na granici zakona. Mladi iz gradskih sredina na to češće upozoravaju jer oni ne samo što kriminal i nesigurnost u društvu drže načelnom činjenicom nego su, vjerojatno, imali i više iskustva s problematičnim ljudima. To se može vidjeti i po tome što mladi iz grada na drugome mjestu navode konkretne primjere problema inače svrstane u kategoriju "psihički poremećeni i socijalno problematični ljudi" (10.6%); zatim spominju strah od mogućih ili stvarnih provokacija ljudi druge nacionalnosti (8.3%) te strah zbog okolnosti življenja u mračnim, razrušenim ili opustjelim područjima (8.3%). Budući da su mogućnosti za večernje izlaske mladih u gradu veće, logično je da oni ozbiljno uzimaju u obzir i mogućnost da su na određenim mjestima manje zaštićeni od eventualnih napada i neugodnosti. Za razliku od toga, život na selu i u manjim mjestima sigurniji je, socijalne su mreže čvršće, manja je koncentracija socijalno problematičnih ljudi. Mladi sa sela, isto tako, kao razlog osjećaja nesigurnosti najčešće navode porast kriminala i opće nesigurnosti u društvu (5.3%), iako u znatno manjoj mjeri. Ostali razlozi uključuju strah od provokacija na nacionalnoj osnovi (4.8%) i anksioznost zbog toga što se na njihova područja naseljavaju nepoznati ljudi, od kojih ne znaju što mogu očekivati (3.6%). Strah zbog psihički poremećenih i socijalno problematičnih ljudi navodi se samo u 1.6% slučajeva.

Profesionalne aspiracije. Na pitanje što namjeravaju raditi po završetku srednje škole 59.6% učenika iz grada odgovorilo je da namjerava studirati, a 27.9% da bi se željelo odmah zaposliti. Na selu bi nešto veći broj učenika želio odmah raditi po završetku škole (44%); dok bi 39.6% učenika željelo nastaviti školovanje i studirati. Uzme li se u obzir da su za sada perspektive zapošljavanja slabe, te da su učenici sa sela nižega socio-ekonomskog statusa, razložno je pretpostaviti da će nemali broj imati poteškoća u ostvarivanju svojih profesionalnih planova.

Na pitanje čime bi se najradije bavili kad bi dobili potporu za pokretanje vlastita posla, mladi i iz grada i sa sela odgovaraju podjednako. I jedni i drugi još o tome ne razmišljaju dovoljno, a ako bi se bavili poduzetništvom, daleko bi im bile privlačnije djelatnosti u uslužnom sektoru nego li proizvodne djelatnosti. Tako bi se, npr., 4.5% mladih na selu bavilo ratarstvom; stočarstvom 3%; 1.1% osnovalo bi mali proizvodni pogon; obrtom bi se bavilo 7.7%; ugostiteljstvom i turizmom 16.2%, a trgovinom 25.7%.

2. LIKOVI NACIONALNIH RAZLIKA

Predodžba o glavnim problemima u učenika hrvatske i srpske narodnosti. Rang-lista glavnih problema u uzorku učenika hrvatske i srpske narodnosti podjednaka je, barem kad se radi o najizraženijim problemima, a to su oni koje navodi više od 50% učenika (tablica 79). Od toga se dva problema, pomanjkanje radnih mjesta i slabi izgledi na tržištu rada, odnose na najvažnije socijalne probleme u cijeloj državi. Preostala četiri područja problema specifična su za mlade ljude: nedostatak zabavnih sadržaja, neodgovarajući životni uvjeti za mlade, nedostatak rekreacijskih objekata ili sadržaja i nedovoljno uvažavanje problema mladih. Najuočljivija je razlika između ove dvije skupine učenika u tome što učenici hrvatske narodnosti općenito tvrde da imaju znatno više problema.

Tablica 79.
 Usporedba zastupljenosti percipiranih problema u mjestu stanovanja u učenika hrvatske i srpske narodnosti

Najvažniji problemi mladih i njihovih obitelji u mjestu u kojem žive	Narodnost		χ^2	p
	Hrvati (N = 667) % učenika	Srbi (N = 370) % učenika		
Pomanjkanje radnih mjesta, posla	83.6	79.5	3.35	n.z.
Nedostatak zabavnih sadržaja	82.3	79.7	1.16	n.z.
Slabe mogućnosti zapošljavanja i otvaranja novih radnih mjesta	78.0	80.8	2.14	n.z.
Neodgovarajući životni uvjeti za mlade	72.0	78.6	5.62	n.z.
Nedostatak rekreacijskih objekata ili sadržaja	65.8	66.8	0.12	n.z.
Nedovoljno uvažavanje problema mladih	63.9	60.0	2.08	n.z.
Nedostatak kulturnih sadržaja	*58.2	50.0	6.62	.036
Neuređen okoliš u kojem živim	47.2	46.5	2.42	n.z.
Nedovoljna obnova gospodarskih objekata	*46.9	26.2	43.07	.000

Nedovoljna obnova stambenih objekata	*45.9	33.5	16.23	.000
Nedostatak odgovarajućih obrazovnih ustanova	*45.0	37.0	7.50	.024
Slaba organizacija lokalnih vlasti	*44.1	29.5	21.46	.000
Nedovoljna zastupljenost problema mladih u sredstvima informiranja	*41.5	28.6	16.97	.000
Nedovoljno razumijevanje republičkih vlasti za lokalne potrebe i probleme	40.8	37.3	2.46	n.z.
Nedostatak novca, siromaštvo	39.3	43.0	3.35	n.z.
Loše trgovinske usluge (opremljenost i raznovrsnost trgovina)	*33.0	11.9	56.17	.000
Problemi s mještanima druge narodnosti	32.8	*44.1	14.67	.001
Nepristupačnost područja, slaba prometna povezanost	*31.8	13.0	44.79	.000
Ugrožena osobna sigurnost (opasnost od mina, oružja)	31.6	*45.1	18.73	.000
Slaba informiranost o oblicima pomoći koja se pruža povratnicima	*27.7	4.3	86.49	.000
Zdravstveni problemi	*20.5	13.5	7.98	.018
Nepovoljne stambene prilike	16.8	17.8	1.80	n.z.
Slabe poštanske usluge	*13.0	6.8	11.25	.004
Poremećeni odnosi u obitelji	*12.3	6.8	14.09	.001
Slab školski uspjeh	12.1	7.6	5.58	n.z.
Loši odnosi sa susjedima	10.0	11.6	2.26	n.z.
Loši odnosi s vršnjacima u školi	7.2	3.8	5.63	n.z.

Zora Raboteg-Šarić, Ivan Rogić
Daleki život, bliski rub

Tablica 79.
(nastavak)

Problemi učenika hrvatske narodnosti. U dvanaest od dvadeset i sedam ponuđenih područja učenici hrvatske narodnosti navode značajno više problema. Najizraženije razlike odnose se upravo na probleme u mjestu stanovanja i u uslugama na području na kojem žive (nepristupačnost područja, slaba prometna povezanost, slaba informiranost o oblicima pomoći koja se pruža povratnicima, loše trgovinske usluge, nedovoljna obnova gospodarskih i stambenih objekata, nedovoljna zastupljenost problema mladih u sredstvima informiranja i slaba organizacija lokalnih vlasti). Nešto su manje razlike, ali još uvijek značajne, u sljedećim područjima: slabe poštanske usluge, nedostatak odgovarajućih obrazovnih ustanova i kulturnih sadržaja. S

obzirom na strukturu uzorka, može se pretpostaviti da je učenicima hrvatske narodnosti nešto teži problem nedostatak obrazovnih ustanova zbog toga što oni predstavljaju izrazitu većinu u školama u Slunju, Korenici, Obrovcu i Benkovcu gdje uopće nema gimnazijskih razreda. Uz to, u Slunju i Korenici učenici pohađaju samo trogodišnje stručne škole.

Podaci općenito ukazuju na to da su obitelji hrvatske narodnosti imale znatno više poteškoća u prilagodbi na uvjete života u mjestu gdje stanuju. Jedan dio njihovog nezadovoljstva može se pripisati razlici između prevelikih očekivanja i ogromne želje za povratkom nakon više godina progonstva te šoku kojeg su doživjeli kada su se vratili ili naselili u određena mjesta. Tijekom godina, vjerojatno je raslo i njihovo razočaranje i osjećaj napuštenosti jer je obnova u najvećoj mjeri usmjerena na ono najnužnije i neophodno – obnovu stambenih objekata, a svi drugi aspekti života na ratom opustošenim područjima sporije se revitaliziraju. K tomu, premda su problemi prognanika i povratnika neko vrijeme bili u žarištu pozornosti cijele hrvatske javnosti, njih su u medijima s vremenom zamijenile druge aktualnije teme. Stoga nije, npr., iznenađujući podatak da učenici hrvatske narodnosti smatraju kako problemi mladih nisu u dovoljnoj mjeri zastupljeni u sredstvima javnog informiranja. Svojevrсна medijska zapostavljenost problema i poteškoća obitelji na područjima posebne državne skrbi dodatno učvršćuje njihov osjećaj izoliranosti i ocjenu da ih je ostatak Hrvatske napustio. Podatak da mladi hrvatske narodnosti na dosta područja kakvoću života ocjenjuju lošijom uvjetovan je, naravno, ne samo njihovom percepcijom nego i stvarnim stanjem stvari. Činjenica je da su tijekom srpske agresije ciljano uništavana i znatno razorena područja gdje su Hrvati bili većinsko stanovništvo. Premda odgovori ispitanika na ostala pitanja u anketi uglavnom ukazuju na to da je stanovništvo na područjima posebne državne skrbi prilično zadovoljno stanom ili kućom gdje žive, razdioba odgovora na tablici 79 pokazuje da Hrvati imaju više teškoća vezanih za obnovu stambenih i gospodarskih objekata i za informiranost o oblicima pomoći koja se povratnicima pruža.

Svaki peti učenik hrvatske narodnosti drži da su zdravstveni problemi najvažniji problemi s kojima se suočavaju njihove obitelji. Budući da je među ponuđenim odgovorima na ovo pitanje navedeno i niz drugih egzistencijalnih problema, nalaz da njih 20% stavlja slabije zdravlje na mjesto najvažnijeg zabrinjavajući je podatak. Učenici hrvatske narodnosti kao važne probleme rjeđe spominju poremećene odnose u obitelji, ali u značajno većoj mjeri nego

učenici srpske narodnosti. Zdravstveni problemi i poremećeni odnosi s bliskim osobama simptomima su koji su izraženi u obiteljima traumatiziranim teškim ratnim iskustvima. Čitava slika osobnih problema ukazuje na to da je među hrvatskim obiteljima znatan broj onih kojima bi bilo posebno kontinuirano pružanje psihosocijalne pomoći za ublažavanje negativnih posljedica ekstremno teških ratnih iskustava. Naravno, takva je pomoć potrebna **svim** osobama koje osjećaju posljedice ratnih stradanja, bez obzira na narodnost. Ovdje samo ukazujemo na činjenicu da je, općenito, veće nezadovoljstvo i "tvrde" nizanje problema na raznim životnim područjima među učenicima hrvatske narodnosti i njihovim obiteljima zacijelo određeno i time što se radi o skupini koja je bila u većoj mjeri pogođena teškim ratnim zbivanjima, a i u poraću je znatno traumatizirana posljedicama rata pa nakon više godina progonstva ima manje snage suočavati se s dodatnim stresovima u mjestu gdje se nalaze. Dodatna analiza strukture uzorka ukazuje na zasnovanost ove hipoteze.

Uzimajući u obzir činjenicu da je trajanje progonstva i izbjeglištva jedan od važnih indikatora težine ratnog stresa, posebno smo iz ukupnog uzorka izdvojili skupinu učenika koji su izjavili da su tijekom rata određeno vrijeme proveli u progonstvu (N = 796). Ustvrdena je statistički značajna razlika u dužini progonstva ($t = 21.54$, $p < .01$) između učenika srpske i hrvatske narodnosti. Učenici Hrvati bili su u prosjeku 4.53 godine u progonstvu ili 3 godine više od njihovih vršnjaka srpske narodnosti (1.48 godina). Naravno, samo trajanje progonstva ili izbjeglištva ne mora nužno ukazivati na težinu ratnih iskustava i doživljenoga ratnog stresa. Međutim, analiza podskupina ispitanika s obzirom na obilježja prognaničke situacije također ide u prilog hipotezi da su Hrvati posebno ranjiva skupina glede traumatskih posljedica rata. Iz analize strukture uzorka po narodnosti može se vidjeti da se na područjima posebne državne skrbi 93% svih učenika srpske narodnosti (N = 370) nalazi na području Podunavlja i istočne Slavonije, i to uglavnom u Vukovarsko-srijemskoj županiji (81%). Suprotno tome, od svih učenika hrvatske narodnosti na područjima posebne državne skrbi (N = 667), daleko ih je najmanje u Vukovarsko-srijemskoj županiji (4.6%). U Vukovarsko-srijemskoj županiji vodile su se najveće bitke Domovinskog rata i ondje su Hrvati doživjeli najveća stradanja prije i tijekom okupacije. Kroz to vrijeme učenici srpske narodnosti bili su u izbjeglištvu, velika većina u Srbiji. Najviše ih se vratilo nakon okupacije Vukovara. Premda su, kao i njihovi vršnjaci hrvatske narodnosti, pretrpjeli niz teškoća koje doživljavaju svi koji iz bi-

lo kojeg razloga moraju napustiti svoje domove, oni su, osim što su bili kraće vrijeme u progonstvu, uglavnom boravili na područjima koja nisu bila izložena opasnostima od izravnih ratnih napada.

Problemi učenika srpske narodnosti. Učenici srpske narodnosti općenito navode manje problema s kojima su suočeni na području gdje žive. Ako se usporede rang-liste problema poredanih prema važnosti, može se vidjeti da ispitanici u obje skupine, bez obzira na narodnost, smatraju najtežima iste probleme. To su ponajprije problemi koji se nalaze na vrhu hijerarhije a odnose se na slabe mogućnosti zapošljavanja i na slabe izgleda za otvaranje novih radnih mjesta, te općenito na neodgovarajuće životne uvjete za mlade ljude. Isto tako, bez obzira što postoje razlike u isticanju pojedinih problema u obje skupine ispitanika, učenici se slažu u pogledu na dno hijerarhije. Tamo su problemi koji spadaju u skupinu osobnih problema i odnosa s bliskim osobama. Neki specifični prognanički problemi, kao što su nepristupačnost područja, loše trgovinske usluge, nedovoljna obnova gospodarskih objekata, a posebice slaba informiranost o oblicima pomoći koja se pruža povratnicima, nisu među najvažnijim problemima u skupini učenika srpske narodnosti.

U dva od navedenih dvadeset i sedam područja života učenici srpske narodnosti imaju veće probleme. Uzimajući u obzir sve probleme i procjenu njihove učestalosti, nema većih razlika među učenicima srpske i hrvatske narodnosti u percipiranju kvalitete života na sektorima koji su specifični za mlade ljude. Bitna je, međutim, razlika u tome što učenici srpske narodnosti ocjenjuju da su oni i njihove obitelji izloženiji nesigurnosti i nacionalnoj ugroženosti. Nalaz zaslužuje precizniju analizu.

Među najvažnijim problemima s kojima se suočavaju učenici i njihove obitelji, ugroženu osobnu sigurnost i probleme s mještanima druge narodnosti spominje približno 32–33% Hrvata i 44–45% učenika srpske narodnosti. U kontekstu svih problema učenika srpske narodnosti, ovi problemi nalaze se na višem mjestu u hijerarhiji važnosti problema nego li problemi vezani uz kvalitetu života i obnovu u mjestima gdje žive.

Već je navedeno da velika većina učenika srpske narodnosti živi upravo u Vukovarskoj-srijemskoj županiji gdje se nalazi najmanji broj Hrvata te mali broj učenika ostalih narodnosti. Dakle, za razliku od predratnog vremena, oni su u poraću u većini pa se nameće logično pitanje čime se može objasniti njihov osjećaj nesigurnosti i nacionalne ugroženosti. Percepcija opasnosti i nesigurnosti mo-

že se zasnivati na objektivnim ili subjektivnim činiteljima, ali bez obzira na uzroke takvih doživljaja, oni nisu ugodni za osobu koja se tako osjeća.

Zora Raboteg-Šarić, Ivan Rogić
Daleki život, bliski rub

Teškoće s mještanima druge narodnosti. Podaci o zastupljenosti najvažnijih problema u mjestu stanovanja pokazuju da učenici srpske narodnosti češće navode probleme s mještanima druge narodnosti. Kao moguće objašnjenje ovog nalaza nameće se načelna prepostavka da se učenici srpske narodnosti osjećaju ugroženijima tamo gdje su Srbi sada manjinsko stanovništvo. Kako nam nije poznata točna narodnosna struktura stanovništva po pojedinih županijama, pretpostavku možemo donekle provjeriti na temelju nacionalne strukture uzorka po županijama. U tablici 80 u stupcima je najprije prikazana razdioba uzorka po narodnosti (vidjeti tablicu 7), a zatim postotak učenika određene narodnosti koji su naveli da imaju problema s mještanima druge narodnosti.

ŽUPANIJA	Hrvati		Srbi		Ostali	
	N	%	N	%	N	%
VUKOVARSKO-SRIJEMSKA	31	45.2	300	44.7	20	35.0
OSJEČKO-BARANJSKA	99	42.4	44	50.6	29	27.6
POŽEŠKO-SLAVONSKA	75	22.7	7	14.3	7	14.3
SISAČKO-MOSLAVAČKA	182	35.2	8	0.0	0	0.0
KARLOVAČKA	25	24.0	0	0.0	1	0.0
LIČKO-SENJSKA	31	41.9	0	0.0	2	0.0
ŠIBENSKO-KNINSKA	128	32.8	11	54.5	1	0.0
ZADARSKA	96	21.9	0	0.0	1	0.0

Tablica 80.

Postotak ispitanika koji navode da imaju problema s mještanima druge narodnosti, prema narodnosti i županijama

Analiza ukazuje na to da su u Vukovarsko-srijemskoj županiji učenici srpske narodnosti u većini te da u Osječko-baranjskoj županiji, koja je "najšarenija" po nacionalnom sastavu, čine četvrtinu ukupnog uzorka. Učenika srpske narodnosti nema u uzorku u Ličko-senjskoj (Korenica), Karlovačkoj (Slunj) i Zadarskoj županiji (Benkovac, Obrovac); pak, u manjini su u Šibensko-kninskoj, Sisačko-moslavačkoj i Požeško-slavonskoj županiji. Iz odgovora u tablici 80 jasno proizlazi da narodnosna struktura učenika ne odražava potpuno točno stvarnu narodnosnu strukturu stanovništva u određenoj županiji. Tako, npr., i u županijama gdje su ispitani samo učenici hrvatske narodnosti, oni spominju da njihove obitelji imaju problema s mještanima druge narodnosti. Najbolji je primjer za to Korenica gdje je od 33 učenika koji pohađaju završne razrede sred-

nje škole 31 Hrvat, a 2 su pripadnici ostalih narodnosti. Unatoč tomu, 42% učenika Hrvata navodi da njihove obitelji imaju problema s mještanima druge narodnosti. Skoro četvrtina ispitanih učenika Hrvata isto tvrdi i u Karlovačkoj i Zadarskoj županiji. Na tim je područjima broj Srba koji su se vratili vjerojatno manji nego na ostalim područjima, a među povratnicima i onima koji su ostali veći je broj starijih ljudi. I u Požeško-slavonskoj, Sisačko-moslavačkoj i Šibensko-kninskoj županiji, gdje su Hrvati u većini, a učenika je srpske narodnosti znatno manje, četvrtina odnosno trećina ispitanih učenika Hrvata tvrdi kako ima problema s mještanima druge narodnosti. Budući da je u sve tri županije broj ispitanih učenika srpske narodnosti jako mali, njihovi odgovori ne mogu reprezentirati odgovore učenika srpske narodnosti, a postotke koji se temelje na odgovorima nekolicine ispitanika nije opravdano posebno komentirati. Jedino se može zaključiti da, premda su u znatnoj manjini u tim županijama, učenici srpske narodnosti kadšto uopće nemaju, kadšto imaju "manje", a kadšto "više" problema s mještanima druge narodnosti.

Najviše učenika srpske narodnosti, ponovimo, nalazimo u Vukovarsko-srijemskoj županiji gdje čine 84% svih ispitanih učenika. Među njima, čak ih se 44.7% osjeća ugroženima od mještana druge narodnosti. Hrvata ima približno deset puta manje, a mještana ostalih narodnosti petnaest puta manje; no i u tim podskupinama znatan broj učenika navodi da ima problema s mještanima druge narodnosti. I u Osječko-baranjskoj županiji, gdje Srbi čine približno četvrtinu ukupnog broja učenika, 50% učenika srpske narodnosti tvrdi da ima problema u odnosima s mještanima druge narodnosti.

Analiza ovih podataka pokazuje da percepcija problema s mještanima druge narodnosti ne mora u potpunosti zrcaliti opreke između nacionalnih skupina. Također, tamo gdje problemi postoje, ne moraju biti nužno povezani s time koje je stanovništvo većinsko ili manjinsko. Hrvati koji žive na područjima prethodno okupiranim, a potom oslobođenim tijekom akcija "Bljesak" i "Oluja" (1995.), najvjerojatnije probleme s mještanima srpske narodnosti doživljavaju većima nego što oni stvarno jesu (kako se može zaključiti iz narodnosnog sastava učenika na tim područjima). Poučeni teškim ratnim iskustvima kada su bili protjerani iz svojih domova, oni se, vjerojatno, boje povratka svojih bivših susjeda. Na to ukazuje i podatak da su percipirani problemi najučestaliji među Hrvatima u Ličko-senjskoj županiji gdje je prije rata živjelo više stanovnika srpske narodnosti (dočim manji broj učenika u ostalim županijama gdje su Hrvati u izrazitoj većini navodi takve

probleme). Hrvati tvrde da imaju više problema na nacionalnoj osnovi i u Osječko-baranjskoj i u Vukovarsko-srijemskoj županiji, gdje je znatno veći broj učenika i ostalih narodnosti. Praktično, svi učenici srpske narodnosti koji su sudjelovali u ovom istraživanju (93%) stanuju u te dvije županije i, bez obzira jesu li u svojoj županiji većina ili samo četvrtina u odnosu na ostale narodnosti, tvrde kako imaju problema s mještanima ostalih narodnosti. I ovi se podaci mogu objasniti već opisanim razlikama u ratnom i prognaničkom iskustvu učenika. Spomenute dvije županije bile su najduže vrijeme pod okupacijom pobunjenih Srba, te su ispitani učenici dugo boravili u srpskoj paradržavi. Nakon mirne reintegracije područja velik dio njih teško se miri s povratkom većinskog stanovništva, tj. prognanih Hrvata i sa simbolima hrvatske države koju dio njihove zajednice još uvijek ne prihvaća kao svoju. Stoga je moguće da se doista osjećaju ugroženijima od mještana druge narodnosti, bez obzira na okolnosti u kojima se nalaze. Percepcija njihove ugroženosti potencirana je i stavovima koje na njih prenose roditelji i odrasli iz njihove okolice koji su sudjelovali u stvaranju srpske paradržave i aktivno je prihvaćali. Valja imati na umu da su mladi ljudi na tom području odlučno demonstrirali protiv obilježja hrvatske države na zgradama škola. Važna je i činjenica da su oni u prosjeku imali svega devet – deset godina kada je rat počeo; od tada nisu bili u kontaktu sa svojim sumještanima, nego su živjeli u okviru posebna okupacijskog poretka i stekli iskrivljenu sliku o stradanjima i ratnim događanjima u ostalim dijelovima Hrvatske.

Osjećaj ugroze osobne sigurnosti. Relativno veći broj učenika srpske narodnosti naveo je kao jedan od važnijih problema ugroženu osobnu sigurnost. Iako je uz pitanje kao pojašnjenje bilo navedeno “opasnost od mina, oružja i sl.”, njihovi odgovori ukazuju na generalizirani osjećaj nesigurnosti i ugroženosti jer bi stvarna opasnost trebala biti podjednaka za učenike svih narodnosti koji žive na istom području. Dakle, i u ovom slučaju radi se u većoj mjeri o percipiranoj opasnosti. Slično razdiobi odgovora na prethodno pitanje, i ovdje se pokazuje da se učenici srpske narodnosti osjećaju ugroženijima na područjima gdje ih je više nego li na područjima gdje je manje srpskog stanovništva (tablica 81). U Vukovarsko-srijemskoj županiji, npr., oko polovica svih ispitanih Srba spominje kao svoj važan problem ugroženu osobnu sigurnost, dočim to tvrdi nešto više od trećine Hrvata (koji su tu po aktualnoj strukturi stanovništva manjina).

Tablica 81.
 Postotak ispitanika različite
 narodnosti koji navode
 ugroženu osobnu sigurnost
 kao važan problem u mjestu
 boravka, prema županijama

ŽUPANIJA	Hrvati		Srbi		Ostali	
	N	%	N	%	N	%
VUKOVARSKO-SRIJEMSKA	31	35.5	300	48.4	20	45.0
OSJEČKO-BARANJSKA	99	34.3	44	36.4	29	31.0
POŽEŠKO-SLAVONSKA	75	40.5	7	28.6	7	57.1
SISAČKO-MOSLAVAČKA	182	36.3	8	12.5	0	0.0
KARLOVAČKA	25	16.0	0	0.0	1	0.0
LIČKO-SENJSKA	31	19.4	0	0.0	2	0.0
ŠIBENSKO-KNINSKA	128	22.7	11	27.3	1	0.0
ZADARSKA	96	32.3	0	0.0	1	0.0

Jedan od načina provjere radi li se (opet) o većoj subjektivnoj i naučenoj sklonosti isticanja nacionalne ugroženosti i nesigurnosti jest i analiza odgovora učenika različite narodnosti na druga pitanja u upitniku koja su povezana s osjećajem osobne sigurnosti.

(i) *Koliko je sigurno šetati noću mjestom stalnog boravka?*
 Na pitanje je li sigurno šetati noću mjestom u kojem žive, odgovorilo je potvrdno 76.8% ispitanih Hrvata i 57.8% ispitanih Srba ($\chi^2 = 42.03$, $p < .01$). Dakle, za razliku od približno četvrtine učenika hrvatske narodnosti, približno polovica svih učenika srpske narodnosti drži da njihovo mjesto nije sigurno. Budući da je već u analizi uvjeta življenja učenika u gradu i na selu navedeno da se učenici koji žive na selu osjećaju sigurnijima, provjerili smo može li se veća nesigurnost učenika srpske narodnosti možda pripisati tome što više njih živi u gradu. Međutim, analiza podataka s obzirom na narodnost i tip mjesta stalnog boravka pokazuje upravo suprotno, tj. da među ispitanim Hrvatima nešto više učenika živi u gradu (54%) nego li na selu (46%), dok je u uzorku ispitanih Srba 59% učenika sa sela, a 41% iz grada.

Analiza odgovora na ovo pitanje po županijama pokazala je da najveći broj učenika u Osječko-baranjskoj i Vukovarsko-srijemskoj županiji navodi da nije sigurno šetati noću mjestom u kojem žive. To tvrdi 29% ispitanih Hrvata, 55% Srba i 14% učenika ostalih narodnosti u Osječko-baranjskoj županiji. Udio je učenika koji se ne osjećaju sigurnima u svome mjestu u Vukovarsko-srijemskoj županiji sljedeći: Hrvati 29%, Srbi 42%, ostale narodnosti 35%. U ostalim županijama manje učenika ukupno navodi da njihovo mjesto nije sigurno. Premda je broj učenika srpske narodnosti na tim područjima mali pa se ne mogu pouzdano procijeniti razlike s obzirom na na-

rodnost, očita je tendencija da u tri županije gdje su u (znatnoj) manjini, učenici srpske narodnosti u jednakom ili nešto manjem omjeru nego njihovi vršnjaci Hrvati navode da njihovo mjesto nije sigurno. U Šibensko-kninskoj županiji 30% učenika Hrvata (N = 128) i 27% učenika Srba (N = 11) navodi da nije sigurno noću šetati njihovim mjestom. U Sisačko-moslavačkoj županiji to tvrdi 25% Hrvata (N = 182) i 25% Srba (N = 8), a u Požeško-slavonskoj županiji 12% učenika hrvatske (N = 75) i ni jedan učenik srpske narodnosti (N = 7).

(ii) *Razlozi nesigurnosti.* Kao razloge osjećaja nesigurnosti u mjestu stanovanja Hrvati (N = 667) najčešće navode kriminal i opću nesigurnost u društvu (7.5%), psihički poremećene i socijalno problematične ljude (6.9%), neobnovljena i razorena naselja (4.5%) te strah od ljudi druge narodnosti (4.3%). Srbi (N = 370), uz strah od kriminala (12.4%), najčešće navode strah od ljudi druge narodnosti (10.3%); neobnovljeno/razrušeno naselje (6.5%); strah od nepoznatih ljudi koji su se doselili (6.5%); strah zbog prijetnji i provokacija (6.5%); strah od psihički poremećenih i socijalno problematičnih ljudi (4.6%). Učenici srpske narodnosti, dakle, kao razloge svoje nesigurnosti u većoj mjeri navode strah od ljudi druge narodnosti te prijetnje i provokacije.

(iii) *Izloženost nasilju.* U anketi učenici su odgovarali na pitanje koliko su često u posljednjih godinu dana oni ili članovi njihovih obitelji bili izloženi različitim oblicima nasilja. Primijenjena je ljestvica koja uključuje sljedeće oblike devijantnog ponašanja: krađu, razbijanje ili oštećivanje imovine, prijetnje oružjem, fizičku agresiju s ozljedama, fizičku agresiju bez većih ozljeda te izrugivanje i verbalne prijetnje. Rezultati su pokazali da nema razlike između učenika različite narodnosti s obzirom na ukupnu izloženost nasilju. Analiza rezultata po pojedinim česticama skale također je pokazala da nema razlike između dvije nacionalne skupine učenika na pet od šest oblika nasilnog ponašanja. Značajne razlike nađene su jedino glede čestote procjena najblažeg oblika devijantnog ponašanja koje uključuje izrugivanje i verbalne prijetnje; učenici srpske narodnosti osjećaju da su im izloženi u većoj mjeri ($t = 6.36$, $p < .01$). Međutim, i u ovom slučaju oni ne navode da je to ponašanje često. Prosječne procjene čestote na ovoj ljestvici najbliže su opisnoj vrijednosti "jednom" u uzorku učenika Srba (1.02) te između "nikada" i "jednom" u uzorku Hrvata (0.56). Analize rezultata na ljestvici nasilnih ponašanja po županijama i gradovima pokazale su da jedino

učenici srpske narodnosti koji žive u Vukovaru i Belom Manastiru navode da su bili u većoj mjeri izloženi prijetnjama i provokacijama. Kako je upravo na tim područjima njihov udio u ukupnoj populaciji veći, upitno je koliko se ovaj rezultat može pripisati nacionalnoj nesnošljivošći učenika druge narodnosti, a koliko njihovoj percepciji nesigurnih životnih uvjeta na području.

Zadovoljstvo kvalitetom života na različitim područjima. Nakon što su ispunili opširan upitnik, ispitanici su na istoj ljestvici ocijenili i svoje zadovoljstvo različitim sektorima o kojima su im prethodno postavljena pitanja. Kao i pri ocjeni čestoće problema s kojima se učenici različite narodnosti susreću u mjestu gdje žive, i na ovoj se ljestvici pokazalo da su učenici srpske narodnosti značajno zadovoljniji na više područja (tablica 82). Oni su zadovoljniji stambenim objektom, mjestom stanovanja, susjedstvom, školom i vlastitom naobrazbom, kao i zdravljem, prijateljima i odnosima u obitelji. Manje zadovoljstvo učenika hrvatske narodnosti na tim područjima u skladu je s podatkom da oni navode više problema vezanih za poteškoće obnove, psihosocijalne posljedice ratnih trauma i opću razočaranost te za iznevjerenja očekivanja.

Tablica 82.
 Prosječne procjene na ljestvici zadovoljstva životom u različitim područjima s obzirom na narodnost

Objekt procjene zadovoljstva	Narodnost		F omjer	p
	Hrvati	Srbi		
Mjesto stanovanja	47.9	*55.2	20.59	.000
Susjedstvo	53.2	*59.9	16.27	.000
Kuća/stan	63.9	*70.6	20.23	.000
Život u Hrvatskoj	*37.2	25.7	59.44	.000
Škola i naobrazba	55.3	*60.9	15.06	.000
Slobodno vrijeme	70.3	72.7	2.35	n.z.
Zdravlje	78.7	*82.4	6.88	.009
Životni standard	56.9	54.3	3.40	n.z.
Prijatelji	78.6	*82.8	9.27	.002
Odnosi u obitelji	78.8	*83.7	11.06	.001
Osobnost (zadovoljstvo sobom)	76.1	77.8	1.37	n.z.
Čitav život	66.7	65.6	0.59	n.z.

Objekti skupine učenika podjednako su zadovoljne životnim standardom, a nema razlike ni u procjenama zadovoljstva na sektorima koji su svojstveni mladim ljudima i nisu toliko vezani za specifične životne probleme na područjima posebne državne skrbi. To su: zadovoljstvo so-

bom kao osobom, načinom provođenja slobodnog vremena i svojim dosadašnjim životom. Rang-liste procjene zadovoljstva pojedinim sektorima života također su podjednake u obje skupine ispitanika.

Jedini sektor u kojem su učenici srpske narodnosti manje zadovoljni od učenika hrvatske narodnosti jest "život u Hrvatskoj". Provjereno je, također, razlikuju li se oni međusobno s obzirom na to koje probleme percipiraju najvažnijima danas u Hrvatskoj. Budući da je prvi problem koji se navodi ujedno učenicima najvažniji i najistaknutiji, uspoređeno je koje su kategorije problema istaknute na mjestu prvog, najvažnijeg problema (tablica 83).

Učenici hrvatske narodnosti		Učenici srpske narodnosti	
Nezaposlenost	(34.9%)	Nezaposlenost	(34.3%)
Nizak životni standard	(20.2%)	Nizak životni standard	(17.8%)
Gospodarski problemi	(13.8%)	Gospodarski problemi	(9.5%)
Kriminal i bezakonje, socijalna patologija	(6.3%)	Kriminal i bezakonje, socijalna patologija	(4.3%)

Vidljivo je da učenici različite narodnosti gotovo potpuno jednako rangiraju najvažnije probleme u Hrvatskoj danas. Najčešće se spominju socijalni i gospodarski problemi, dok se politički ne spominju na položaju istaknutih problema.

Zora Raboteg-Šarić, Ivan Rogić
Daleki život, bliski rub

Tablica 83.

Postotni udio učenika različite narodnosti koji navode najistaknutije probleme u državi